

УДК 342.951+378.225(378.6)

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-217-223

Рябовол Лілія Тарасівна,

доктор педагогічних наук, професор,
Воєнна Академія імені Євгенія Березняка

lryabovol8@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3558-2103

СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПІДГОТОВКУ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Проведено аналіз нормативно-правових актів щодо врегулювання підготовки докторів філософії загалом та у вищих військових навчальних закладах зокрема; систематизовано відповідне законодавство. До систематизації реалізовано два підходи, які корелюють та доповнюють один одного. Згідно з першим, який ґрунтується на виокремленні законів і підзаконних актів та розміщенні останніх в ієрархічній послідовності, система законодавства про підготовку докторів філософії у вищих військових навчальних закладах представлена як сукупність Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України та Міністерства оборони України. Відповідно до другого, власне авторського підходу, систему законодавства про підготовку докторів філософії у вищих військових навчальних закладах структуровано у дві групи/ складові частини: загальне законодавство, дія якого поширюється на підготовку докторів філософії в закладах вищої освіти незалежно від їх виду; спеціальне законодавство, що визначає специфіку організації та здійснення підготовки докторів філософії в ад'юнктурі у вищому військовому навчальному закладі. До першої групи віднесено міжнародні стандарти у цій сфері як Salzburg II Recommendations (Рекомендації Зальцбург II), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про академічну доброчесність», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладі вищої освіти (науковій установі). До другої групи віднесено «Положення про вищий військовий навчальний заклад», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України, наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та наукового ступеня доктора наук у вищих військових навчальних закладах ...» тощо. Визначено деякі особливості підготовки докторів філософії у вищих військових навчальних закладах, зокрема щодо обсягу прав ад'юнктів, порядку затвердження теми їхнього дисертаційного дослідження тощо.

Ключові слова: заклад вищої освіти, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, освітньо-наукова програма, військова освіта, ад'юнктура, науково-педагогічний працівник, нормативно-правові акти, академічна доброчесність, педагогічна практика.

Riabovol L. SYSTEM OF LEGISLATION ON TRAINING FOR A PHILOSOPHY DOCTOR IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

An analysis of regulatory legal acts regulating the training of doctors of philosophy in general and in higher military educational institutions in particular was conducted; the relevant legislation was systematized. Two approaches were implemented to the systematization, which correlate and complement each other. According to the first, which is based on the separation of laws and by-laws and the placement of the latter in a hierarchical sequence, the system of legislation on the training of doctors of philosophy in higher military educational institutions is presented as a set of the Laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education», «On Scientific and Scientific and Technical Activities», and regulatory legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Ministry of Defense of Ukraine. According to the second, the author's own approach, the system of legislation on the training of doctors of philosophy in higher military educational institutions is structured into two groups/components: general legislation, the effect of which extends to the training of doctors of philosophy in higher educational institutions regardless of their type; special legislation that determines the specifics of the organization and implementation of the training of doctors of philosophy in the adjunct program at a higher military educational institution. The first group includes international standards in this area such as the Salzburg II Recommendations, the Laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education», «On Scientific and Scientific-Technical Activities», «On Academic Integrity», the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Procedure for Training Applicants for the Degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Sciences in a Higher Education Institution (Scientific Institution)». The second group includes the «Regulations on a Higher Military Educational Institution», approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Order of the Ministry of Defense of Ukraine «On Approval of the Features of Training Applicants for the Degree of Doctor of Philosophy and the Degree of Doctor of Sciences in Higher Military Educational Institutions...» etc. Some features of the training of doctors of philosophy in higher military educational institutions are identified, in particular regarding the scope of the rights of adjuncts, approval of the topic of their dissertation research etc.

Keywords: higher education institution, third (educational-scientific) level of higher education, educational-scientific program, military education, adjunct, scientific-pedagogical worker, regulatory legal acts, academic integrity, pedagogical practice.

Постановка проблеми. Якість підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (ВО) є істотним чинником ефективної організації освітнього процесу, продуктивності навчання, викладання й досліджень у закладах вищої освіти (ЗВО) у подальшому. Отримання ступеня доктора філософії (ДФ) шляхом здобуття ВО за освітньо-науковими програмами (ОНП) є основним способом

формування науково-педагогічного потенціалу ЗВО, загалом успішного розвитку системи ВО в Україні.

В Європейському просторі ВО роль докторської освіти позиціонується як надзвичайно важлива. У звіті EUA-CDE (European University Association-Council for Doctoral Education) «Doctoral education in Europe today: enhanced structures and practices for the European knowledge society» за 2025 (Звіт) констатовано становлення нової культури докторської освіти – культури спільної відповідальності та постійної адаптації до потреб досліджень і суспільства, що змінюються, а це відображає не лише те, як університети реагують на виклики, але й те, як вони активно формують майбутнє європейських досліджень та ВО. Ці зміни відбуваються в широкому контексті геополітичної невизначеності, економічної нестабільності й соціальної фрагментації, коли важливіше, ніж будь-коли, будувати суспільство, засноване на знаннях, критичному мисленні та інноваціях. Це завдання покладено саме на університети, а інвестування в докторську освіту розглядається як внесок у здатність Європи реагувати на поточні та майбутні виклики, власне докторська освіта позиціонується як наріжний камінь академічної досконалості, інклюзивного суспільства й демократичного майбутнього Європи [2, с. 5]. Суспільство знань наразі вимагає креативності та гнучкості дослідницького мислення не лише безпосередньо для проведення наукових досліджень, а й під час виконання різних функцій та кар'єрного зростання в усіх сферах професійної діяльності й саме докторська освіта сприяє у забезпеченні відповідними знаннями, уміннями, навичками, компетентностями. Для підвищення ефективності підготовки ДФ необхідним, однак, є подальше її удосконалення, насамперед усунення перешкод, як зазначено у «Salzburg II Recommendations: European universities' achievements since 2005 in implementing the Salzburg Principles», де вказано і на необхідність удосконалення відповідної правової бази та гармонізації в цій частині національного і європейського права [3, с. 3, 6].

Отже, актуальність питання нормативно-правових засад підготовки ДФ не викликає сумнівів. Особливе місце у цьому контексті посідає підготовка ДФ у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) та її правове забезпечення. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України актуалізувала певні проблеми, зумовлені новими викликами, які постали перед суспільством, державою, Збройними Силами України (ЗСУ) та іншими складовими сил оборони, і які стримують ефективне функціонування системи військової освіти. В Концепції трансформації системи військової освіти до таких проблем віднесено те, що зміст військової освіти неповною мірою відповідає сучасному досвіду бойової та оперативної підготовки військ (сил); повільно впроваджуються сучасні інформаційно-комунікаційні, інтерактивні, особистісно-орієнтовані освітні технології і технології дистанційного навчання; недостатнім є рівень підготовки науково-педагогічних/ педагогічних працівників та інструкторів ВВНЗ тощо [12]. В частині теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо шляхів вирішення цих проблем значний внесок можуть зробити здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня ВО у ВВНЗ. Однією з умов цього, однак, є необхідна правова регламентація підготовки ДФ під час навчання в ад'юнктурі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для розкриття проблематики теми дослідження важливими є напрацювання вчених з різних аспектів питання підготовки ДФ. Їх розробляли О. Балинська та І. Гловюк (зміни у законодавстві щодо підготовки ДФ за станом на 2023 рік), Н. Вавіліна (підготовка наукових кадрів як основа формування інтелектуального капіталу країни), В. Гапон, Т. Дерєпа та М. Шараєвська (нормативно-правові засади атестації ДФ), Н. Дерстуганова (засади формування загальних компетентностей здобувачів ступеня ДФ), О. Кривильова та О. Голік (підготовка ДФ до викладацької діяльності), В. Меньяло (шляхи підвищення ефективності підготовки ДФ щодо виконання наукової складової ОНП, зарубіжний досвід підготовки ДФ), Є. Ніколаєв (проблеми та перспективи системи підготовки ДФ), С. Сисоєва та І. Регейло (підготовка ДФ у провідних університетах світу) та інші. Предметом досліджень вітчизняних вчених була й підготовка ДФ у вищій військовій школі. Відповідний досвід, проблеми та шляхи їх подолання досліджував А. Вітченко; І. Козубцов, Л. Козубцова та Ю. Хлапонін запропонували модель розвитку методологічної культури ад'юнктів; О. Майстренко розглянув нормативно-правові засади розробки ОНП з підготовки ДФ у ВВНЗ, зокрема спільних/ узгоджених освітніх програм у ВВНЗ і наукових установах, запропонував варіант порядку узгодження таких програм [1]; В. Мірошніченко визначив шляхи удосконалення якості ВО на третьому (освітньо-науковому) рівні у ВВНЗ; Ю. Ольшевський обґрунтував організаційний та змістовий аспекти системи підготовки ДФ у ВВНЗ. У доступних нам працях практично всі дослідники проблеми підготовки ДФ у ВВНЗ зверталися до питання її нормативних засад, проте, не здійснювали спроб їх систематизації, чим і зумовлена тема й мета нашого дослідження. Зазначимо, що системний підхід вже неодноразово був реалізований у наших працях щодо дослідження питання унормування відносин у тій або іншій сфері, так, нами обґрунтовано систему законодавства про наукову і науково-технічну діяльність (як цілісну, ієрархічну сукупність узгоджених і таких, що доповнюють і розвивають положення одне одного, нормативно-правових актів – Конституції України, законів України, підзаконних актів, міжнародних і регіональних актів та міжнародних договорів України) [14, с. 8]; систему антидискримінаційного законодавства України (як сукупність актів різного правового характеру – вітчизняних нормативно-правових актів різної юридичної сили (Конституція України, Закони України, підзаконні акти) та міжнародних документів, ратифікованих Україною) [13, с. 240] тощо.

Мета статті – провести аналіз нормативно-правових актів щодо врегулювання підготовки ДФ загалом та у ВВНЗ зокрема та систематизувати відповідне законодавство; визначити деякі особливості

підготовки ДФ у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один з підходів до систематизації законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ окреслено в наказі Міністерства оборони України (МОУ) «Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня доктора наук у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ» [7], у ч. 1 якого вказано, що підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів у системі МОУ організовується та проводиться на підставі Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність», нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України (МОНУ) та МОУ. Як бачимо, в основі цього підходу – виокремлення законів та підзаконних актів і розміщення останніх в ієрархічній послідовності.

Другий підхід, запропонований автором статті, передбачає систематизацію законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ у дві групи/ складові частини – загальне та спеціальне законодавство. Дія загального поширюється на підготовку ДФ в усіх ЗВО незалежно від їх виду. Спеціальне визначає специфіку організації та здійснення підготовки ДФ у ВВНЗ. Ці два зазначені підходи корелюють, власне доповнюють один одного.

Характеристику першої групи (загального законодавства) варто розпочати з міжнародних стандартів у сфері підготовки ДФ. Йдеться про Salzburg II Recommendations (Рекомендації Зальцбург II) – документ, який не є нормативним актом, проте використовується як рамковий орієнтир для формування політики у галузі підготовки ДФ, у тому числі в Україні. Це – документ European University Association (EUA) 2010 року, в якому знайшли розвиток Salzburg I Recommendations (Рекомендації Зальцбург I) та закріплено сучасні європейські принципи докторської освіти: необхідне дослідницьке середовище – «критична маса» дослідників та різноманітність досліджень шляхом реалізації цілеспрямованих дослідницьких стратегій та залучення до більших дослідницьких мереж, співпраці або регіональних кластерів; чіткі та прозорі стратегії набору на ОНП, гнучкість у виборі наукового керівника, наявність прав та обов'язків у здобувачів ступеня ДФ як дослідників; культура спільної відповідальності наукових керівників та здобувачів ступеня ДФ, керівники повинні бути активними дослідниками; результатом докторської освіти має бути становлення молодих вчених, які проводять оригінальні, суспільно корисні дослідження; університет має забезпечувати кар'єрне зростання здобувача ступеня ДФ; інтернаціоналізація, зокрема мобільність здобувачів ступеня ДФ у рамках дослідницьких проектів тощо [3, с. 5–6].

До першої групи належить Закон України «Про освіту» [11], який регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, права та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, визначає загальні підходи до організації освітнього процесу у закладах освіти, засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності тощо. Закон України «Про вищу освіту» конкретизує положення Закону України «Про освіту», зокрема щодо автономії ЗВО, індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ) здобувача ВО тощо. У ньому визначено рівні, ступені та кваліфікації ВО, зокрема третій (освітньо-науковий) рівень та відповідний ступінь ВО – доктор філософії, що є освітнім і водночас науковим ступенем (абз. 1 ч. 6 ст. 5). Згідно із абзацами 10-11 ч. 1 ст. 5 цього закону, освітньо-науковий рівень передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення; загалом здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності. Встановлено також умови атестації осіб, які здобувають ступінь ДФ, безпосередньо публічний захист наукових досягнень у формі дисертації разовою спеціалізованою вченою радою, утвореною ЗВО/ науковою установою (НУ), які мають акредитовану ОНП з відповідної спеціальності (ч. 4 ст. 6). Підготовка ДФ у ВВНЗ, за загальним правилом, здійснюється за акредитованими ОНП, що мають містити цілі й тип ОП, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, форму атестації, перелік обов'язкових освітніх компонентів та їх логічну послідовність тощо (ст. 9⁻¹) [5]. Наведена характеристика третього рівня ВО та відповідні кваліфікаційні вимоги й умови атестації покладено в основу підзаконного законодавства та підготовки ДФ в усіх ЗВО, у тому числі ВВНЗ, як і застереження щодо необхідності самостійного виконання здобувачем ВО дисертації та дотримання академічної доброчесності (АД).

Як складова частина загального законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ, Закон України «Про вищу освіту» [5], разом з тим, формує підґрунтя для встановлення деяких особливостей такої підготовки. Так, у ньому закріплено визначення ВВНЗ як ЗВО державної форми власності, який здійснює на певних рівнях ВО підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського і старшинського) складу з метою задоволення потреб Збройних Сил України (ЗСУ), інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, СБУ, СЗР України, інших розвідувальних органів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (п. 6 ч. 1 ст. 1). Під час навчання в ад'юнктурі у ВВНЗ особа має право здобувати ступінь ДФ (абз. 2 ч. 6 ст. 5). Ад'юнктура, як одна з основних форм підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації поряд з аспірантурою та докторантурою, передбачена ч. 1 ст. 27 Закону України «Про наукову та науково-технічну

діяльність» [10]. Зміст поняття «ад'юнктура» розкрито у Порядку підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО/ НУ, відповідно до абз. 2 п. 2 якого, ад'юнктура – система організаційно-освітньо-наукового забезпечення підготовки здобувачів ступеня ДФ у ВВНЗ, ЗВО із специфічними умовами навчання, ВНП ЗВО/ НУ на третьому (освітньо-науковому) рівні ВО з метою оволодіння ними ОНП [9]. Ад'юнкт, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», це – вчений, який проводить наукові дослідження у рамках підготовки в ад'юнктурі ВВНЗ (ЗВО із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня ДФ. Наведене визначення конкретизується у Положенні про ВВНЗ, де вказується, що статус ад'юнкта мають особи офіцерського складу, які навчаються в ад'юнктурі навчального закладу для здобуття ступеня ДФ [10].

У Законі України «Про вищу освіту» [5] встановлено, що сукупність вимог до ОП вищої освіти, які є спільними для всіх ОП у межах певного рівня ВО, у тому числі освітньо-наукового, та спеціальності, визначається стандартами ВО, які, своєю чергою, розробляються згідно з Національною рамкою кваліфікацій (НРК). У ст. 10 зазначеного закону також констатовано, що стандарти ВО розробляє МОНУ з урахуванням пропозицій державних органів, які забезпечують формування і реалізують державну політику у відповідних сферах, державних замовників (за відповідними спеціальностями), об'єднань організацій роботодавців і затверджує їх за погодженням з НАЗЯВО. У такий спосіб враховується думка стейкхолдерів щодо підготовки здобувачів ВО, у тому числі ступеня ДФ у ВВНЗ. Так, до розробки й експертизи стандарту ВО третього рівня, ступінь ДФ з галузі знань 25 Военні науки, національна безпека, безпека державного кордону, спеціальність 253 Військове управління (за видами збройних сил), окрім фахівців у цій галузі знань, науково-педагогічних працівників ВВНЗ та ЗВО із специфічними умовами навчання, долучилися й представники науково-дослідного управління науково-дослідного центру Центрального науково-дослідного інституту ЗСУ.

Передумовою провадження якісної освітньої та наукової діяльності, здобуття якісної освіти, утвердження в суспільстві довіри до результатів навчання і наукових досягнень є АД. У Законі України «Про академічну доброчесність» проголошено її базові цінності та основні принципи і правила, правові та організаційні механізми формування й забезпечення, основні ознаки і види порушень та заходи реагування на них. АД визначено як сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності під час її провадження (п. 2 ч. 1 ст. 1). Дія цього закону поширюється також на створення, рецензування, наукове редагування академічних творів (твори у сфері освіти чи науки, виражені у формі дисертації, наукової монографії, наукової статті тощо), присудження наукових ступенів і ступенів освіти тощо. Відповідно до ст. 6, суб'єкти наукової діяльності, якими є і здобувачі ступеня ДФ, зобов'язані дотримуватися правил, як-от: забезпечувати прозорість наукового дослідження (з урахуванням обмежень, визначених законодавством) шляхом надання достовірної інформації про первинні дані дослідження, використані методи, методика, матеріали, обладнання тощо, порядок проведення і результати власних досліджень, джерела використаної інформації, власну дослідницьку діяльність; формулювати/ формувати висновки і рекомендації за результатами досліджень на основі належних доказів і фактів; чітко виокремлювати й розмежовувати результати власної наукової діяльності та результати наукової діяльності інших осіб; під час оприлюднення результатів досліджень нести відповідальність за їх достовірність і вплив на суспільство [4]. Порушення норм/ правил АД під час навчання є підставою відраховування курсантів, слухачів, ад'юнктів [6].

Окрім законів, першу групу актів системи законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ становлять підзаконні акти, насамперед Порядок підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО, НУ (Порядок) [9]. На підготовку ДФ у ВВНЗ поширюється загальна норма цього Порядку, що підготовка в ад'юнктурі здійснюється за очною (денною, вечірньою) або заочною формою здобуття ВО, а також, що нормативний строк підготовки ДФ в ад'юнктурі незалежно від форми здобуття освіти становить чотири роки (п. 3). На ВВНЗ також поширюється вимога, що ОНП, за якою здійснюється підготовка здобувачів ступеня ДФ, складається з освітньої та наукової складових та є основою для формування ад'юнктом індивідуального навчального плану (ІНП) (документ, який визначає послідовність та форму засвоєння аспірантом (ад'юнктом) освітніх компонентів ОНП з метою оволодіння компетентностей відповідно до 8 рівня НРК) та індивідуального плану наукової роботи (ІПНР) (документ, що визначає зміст, строки виконання та обсяг етапів і завдань наукової роботи здобувача). За загальним правилом, протягом строку навчання в ад'юнктурі у ВВНЗ ад'юнкт повинен виконати освітню і наукову складові ОНП, зокрема здобути теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провести власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та/або практичне значення, опублікувати наукові публікації за темою дисертації, підготувати дисертацію та пройти процедуру атестації разовою спеціалізованою вченою радою на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації (п. 21). Порядок передбачає право державних органів, до сфери управління яких належать ВВНЗ, ЗВО із специфічними умовами навчання, ВНП ЗВО, НУ, своїми актами встановлювати особливі вимоги до підготовки наукових кадрів в аспірантурі (ад'юнктурі), за умови погодження їх з МОНУ (п. 6).

Власне такі акти і становлять законодавство, яким визначається специфіка організації та здійснення

підготовки ДФ у ВВНЗ. Наразі йдеться про наказ МОУ «Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня доктора наук у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ» (наказ про особливості підготовки ДФ у ВВНЗ) [7]. У документі є обмеження щодо застосування загального законодавства до підготовки цієї категорії здобувачів ВО. Так, у п. 1 зазначено, що ад'юнкти користуються правами здобувачів ВО, визначеними ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» (крім п. 12 (внесення пропозицій щодо умов і розміру плати за навчання), п. 17 (академічну мобільність, у тому числі міжнародну), п. 24 (безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством), п. 26 (отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття ВО у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України) ч. 1, а також ч. 9 (здобувачі ВО, які навчаються у ЗВО за денною формою здобуття освіти, мають право на пільговий проїзд у транспорті у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України), ч. 10 (право на отримання студентського квитка) цієї статті цього Закону). На ад'юнктів також не поширюється дія п. 8 Порядку щодо прав здобувачів ступеня ДФ. Проте, дія п. 9 Порядку щодо виконання обов'язків здобувачів ВО, визначених у ст. 63 Закону України «Про вищу освіту» на ад'юнктів поширюється. Згідно з п. 9 Порядку, з метою забезпечення належного проведення наукових досліджень ад'юнкти також зобов'язані: дотримуватися принципів АД, морально-етичних норм і стандартів поведінки дослідників; виконувати ІНП, ІПНР та двічі на рік звітувати про хід його виконання; підготувати свої наукові досягнення у вигляді дисертації.

До особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ у ВВНЗ слід віднести те, що затверджена тематика їх наукових досліджень має відповідати актуальним проблемам органів військового управління та бути узгодженою з планами наукової та науково-технічної діяльності ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ, в якому здійснюється така підготовка. Обов'язковим до виконання ад'юнктом є ІНП, який використовується для оцінювання успішності навчання, а також ІПНР – для оцінювання успішності запланованої наукової роботи (п.п. 4, 8, 9 розділу VII наказу про особливості підготовки ДФ у ВВНЗ) [7].

Зазначений наказ про особливості підготовки ДФ у ВВНЗ, на наш погляд, потребує удосконалення, зокрема в частині організації та проведення практики. Так, згідно з п. 3 розділу VIII (Особливості підготовки ДФ в ад'юнктурі) цього наказу, невід'ємним елементом освітньої складової ОНП підготовки ДФ в ад'юнктурі є педагогічна (науково-дослідна) практика. У пунктах 4 та 5 зазначено, що педагогічну практику проходять ад'юнкти, які готуються для заміщення посад науково-педагогічних працівників, а науково-дослідну практику в наукових підрозділах проходять ад'юнкти, які готуються для заміщення посад наукових співробітників. Під час науково-дослідної практики ад'юнкти беруть участь у виконанні окремих видів наукових/ науково-технічних робіт, розробленні методик проведення наукових досліджень та експериментів, оволодінні практичними навичками проведення наукових досліджень та експериментів [7]. Тобто, йдеться про те, що ад'юнкт проходить педагогічну або науково-дослідну практику, однак, якщо він/вона проходить науково-дослідну і не проходить педагогічну практику, очевидно, не виконується норма Закону України «Про вищу освіту», закріплена в абзаці 11 ч. 1 ст. 5, що освітньо-науковий рівень, окрім іншого, передбачає оволодіння методологією педагогічної діяльності. Не виконується також і відповідна норма Порядку підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО, НУ. На виконання зазначеної норми закону, всі стандарти ВО третього рівня передбачають фахову компетентність – «здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність» та відповідний результат навчання – «організувати і здійснювати освітній процес», що не може бути забезпечено без педагогічної практики. Отже, педагогічну практику варто передбачити як обов'язкову, що, поряд з участю ад'юнкта в організації освітнього процесу й безпосереднім проведенням навчальних занять, може охоплювати завдання науково-дослідницького характеру. Наразі практику можна позначити як науково-педагогічну.

Висновки. Аналіз нормативно-правових актів щодо врегулювання підготовки ДФ загалом та у ВВНЗ зокрема дав змогу систематизувати відповідне законодавство, реалізувавши два підходи, які корелюють та доповнюють один одного. Сутність першого – система законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ становить сукупність Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, МОНУ та МОУ; він ґрунтується на виокремленні законів і підзаконних актів та розміщенні останніх в ієрархічній послідовності. Другий, власне авторський підхід, передбачає систематизацію законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ у дві групи – загальне законодавство, дія якого поширюється на підготовку ДФ в усіх ЗВО незалежно від їх виду, та спеціальне, що визначає специфіку організації та здійснення підготовки ДФ в ад'юнктурі у ВВНЗ. Першу групу складають міжнародні стандарти у цій сфері як Salzburg II Recommendations (Рекомендації Зальцбург II), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про академічну доброчесність», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО (НУ) тощо. Другу групу складають «Положення про ВВНЗ», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України, наказ МОУ «Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня доктора наук у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ» тощо. Визначено деякі особливості підготовки ДФ у ВВНЗ, зокрема щодо обсягу прав ад'юнктів, затвердження теми їхнього дисертаційного дослідження тощо. Обсяг однієї статті не дає змоги схарактеризувати всі акти, що унормовують підготовку ДФ у ВВНЗ. **Перспективним** у

напрямку дослідження є висвітлення інших особливостей такої підготовки, зокрема в контексті реформування військової освіти за стандартами НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Майстренко О. В. Особливості розроблення освітніх програм у ВВНЗ України : Новий поштовх для розвитку педагогічних та психологічних наук в Україні та країнах ЄС: колективна монографія. Рига, Латвія: «Baltija Publishing», 2021. С. 53–69. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-28>
2. Marti S., Peneoasu A-M. Doctoral education in Europe today: enhanced structures and practices for the European knowledge society. 2025 Survey – Report I. June 2025. 52 p. URL: <https://surl.lt/nxkkel>
3. Salzburg II Recommendations: European universities' achievements since 2005 in implementing the Salzburg Principles. European University Association, 2010. 8 p. URL: <https://surl.li/wpclnp>
4. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-XI (введення в дію 31.07.2026). URL: <https://surl.li/ihgora>
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Про затвердження Особливостей відрахування, поновлення та переведення курсантів, слухачів, ад'юнктів ЗФПВО, ВВНЗ, ВНП ЗВО та НУ у системі МОУ : наказ МОУ від 31.12.2024 № 877. URL: <https://surl.li/rzygml>
7. Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня доктора наук у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ : наказ МОУ від 09.12.2022 № 424 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0195-23#n7>
8. Про затвердження Положення про вищі військові навчальні заклади : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 № 467 (із змінами). URL: <https://surl.li/oolitb>
9. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 (із змінами). URL: <https://surl.li/pqmgfsf>
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (із змінами). URL: <https://surl.li/hduzcr>
11. Про освіту : Закон України від 09.09.2017 № 2145-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
12. Про трансформацію системи військової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 № 1410 (із змінами). URL: <https://surl.li/uplqqr>
13. Рябовол Л. Т. Система антидискримінаційного законодавства України / Проблеми публічного та приватного права : кол. монограф. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 216-244. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-237-4-8>
14. Рябовол Л. Т. Система законодавства про наукову і науково-технічну діяльність. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 4-10. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/5_2018/4-10.pdf

REFERENCES:

1. Maistrenko O. V. (2021). Osoblyvosti rozroblennia osvitnikh prohram u VVNZ Ukrainy: Novyi poshtovkh dlia rozvytku pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk v Ukraini ta krainakh YeS [Features of the development of educational programs in higher educational institutions of Ukraine: A new impetus for the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries]: kolektyvna monohrafiia. Ryha, Latviia: «Baltija Publishing», S. 53–69. [in Ukrainian].
2. Marti S., Peneoasu A-M. (2025). Doctoral education in Europe today: enhanced structures and practices for the European knowledge society. 2025 Survey – Report I. 52 p. [in English].
3. Salzburg II Recommendations: European universities' achievements since 2005 in implementing the Salzburg Principles (2010). European University Association, 8 p. [in English].
4. Pro akademichnu dobrochesnist [On academic integrity]: Zakon Ukrainy vid 18.12.2025 № 4742-KhI (vvedennia v diiu 31.07.2026). [in Ukrainian].
5. Pro vyshchu osvitu [About higher education]: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII (iz zminamy). [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Osoblyvostei vidrakhuvannia, ponovlennia ta perevedennia kursantiv, slukhachiv, adiunktiv [On approval of the Features of expulsion, renewal and transfer of cadets, students, adjuncts]: nakaz MOU vid 31.12.2024 № 877. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Osoblyvostei pidhotovky zdobuvachiv VO stupenia PhD ta naukovooho stupenia doktora nauk [On approval of the Features of training of applicants for the degree of Doctor of Philosophy and the scientific degree of Doctor of Sciences]: nakaz MOU vid 09.12.2022 № 424 (iz zminamy). [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyshchi viiskovi navchalni zaklady [On approval of the Regulations on higher military educational institutions]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.05.2021 № 467 (iz zminamy). [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia doktora filosofii ta doktora nauk u zakladakh vyshchoi osvity (naukovykh ustanovakh) [On approval of the Procedure for training

candidates for the degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in higher education institutions (scientific institutions)]; Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.03.2016 № 261 (iz zminamy). [in Ukrainian].

10. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist [On scientific and scientific- technical activities]: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 № 848-VIII (iz zminamy). [in Ukrainian].

11. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 09.09.2017 № 2145-VIII (iz zminamy). [in Ukrainian].

12. Pro transformatsiiu systemy viiskovoi osvity [On the transformation of the military education system]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.12.1997 № 1410 (iz zminamy). [in Ukrainian].

13. Riabovol L. T. (2021). Systema antydyskryminatsiinoho zakonodavstva Ukrainy / Problemy publichnoho ta pryvatnoho prava [The system of anti-discrimination legislation of Ukraine / Problems of public and private law]: kol. monohraf. Lviv-Torun : Liha-Pres, S. 216-244. [in Ukrainian].

14. Riabovol L. T. (2018). Systema zakonodavstva pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist [The system of legislation on scientific and scientific and technical activities]. Naukovi zapysky. Serii: Pravo. Vyp. 5. S. 4-10. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 22.11.2025

УДК 349.6:502.1

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-223-230

Яровой Тихон Сергійович,

доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу,
Інститут права та суспільних відносин,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
tikhon_9563963@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7266-3829

Жаврида Дар'я Євгенівна,

доктор філософії з екології,
голова БО «Благодійний фонд еколого-рекреаційного та спортивного розвитку»,
голова екологічного комітету громадської ради
при Київській обласній державній адміністрації
Ekozem_obuh_rda@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8453-9243

Тугай Тетяна Іванівна,

доктор біологічних наук, професор, професор кафедри мікробіології,
сучасних біотехнологій, екології та імунології,
Інститут біомедичних технологій,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
tatyana_tugay2@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7660-9582

Тугай Андрій Васильович,

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри мікробіології,
сучасних біотехнологій, екології та імунології,
Інститут біомедичних технологій,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
andre.07111982@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7131-5574

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

У статті здійснено комплексний аналіз правових засад формування та реалізації державної екологічної політики України в умовах сучасних глобальних викликів, зокрема збройної агресії росії. Розкрито сутність екологічної політики як складової публічного управління, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки, раціональне використання природних ресурсів та реалізацію конституційного права громадян на безпечне довкілля. Проаналізовано